

A Tolnai-hegyhát és a Völgység növényföldrajzi jellemzése

A Balatontól délre található Dunántúli-dombság két növényföldrajzi szempontból szoros kapcsolatban álló kistája a Tolnai-hegyhát és a Völgység. Területüket a jelenlegi kistájbeosztás szerint északról a Mezőföld, keletről a Sió völgye, délről a Völgység-patak és a Kelet-Mecsek, nyugatról pedig a Kapos völgye határolja.

A táj arculatát alapvetően a jégkorszak idején lerakódott vastag lösztakaró határozza meg, csak kisebb foltokban a bukkan elő a lösz alól homokos vagy agyagos üledék a dombvonulat nyugati oldalán.

A dombság nyugat felől meredek lejtős domboldalakkal emelkedik ki a Kapos völgyéből.

A Hegyhát területét lapos tetejű löszhátaakat megszakító szűk eróziós völgyek és árkok, a Völgységet pedig szélesebb völgyek jellemzik. Mindkét kistájra jellemzőek a lösz sajátos lepusztulásformái: a meredek falú szurdokok (népies nevén: horhó, horgos) és függőleges löszfalak, részben pedig az emberi behatásra létrejövő löszmélyutak.

Nyugatról keleti irányba haladva a dombok magassága fokozatosan csökken, a völgyek kiszélesednek, a táj elapósodik és a Sió és a Sárvíz széles völgyébe simul bele.

A dombvidéken mérsékelt meleg – mérsékelt nedves éghajlat jellemző

A Hegyhát déli felén és a Völgységben helyenként tömeges szűrős csodabogyó

A dombságra jellemző elegyes erdőtürsulás Kurd térségében

szubmediterrán klímahatások érvényesülésével. Az éves csapadék összege a délnyugati részen a legmagasabb, itt 650–700 mm, majd északkelet felé haladva a dombvonulaton fokozatosan csökken 550–600 mm-re.

Az alapközet és az éghajlati viszonyok hatására a terület nyugati és délnyugati részén barna erdőtalajok alakultak ki, majd kelet felé haladva növekszik a talajok humusztartalma, és egyre gyakrabban jelennek meg a csernozjom talajok, a széles völgyekben kis kiterjedésben réti talajok.

Általánosságban elmondható, hogy a terület éghajlati és termőhelyi viszonyai változatosak, ennek megfelelően a kialakult flóra is sokszínű.

A Hegyhát és Völgység növényföldrajzi szempontból is különleges helyzetben van, mert a kelet-európai és az ázsiai térségre jellemző erdőösszetevő, illetve az Európa nyugati és középső részében kialakult erdőzóna itt találkozik, itt jött létre e két nagy növényzeti öv egyik átmeneti területe.

A fajgazdagságot tovább növeli, hogy a szubmediterrán klímahatás miatt jelentős számban megjelennek Dél-Európára jellemző növényfajok is.

Ilyen átmeneti növényföldrajzi helyzetben erőteljessé válik a domborzat növényzetet befolyásoló hatása is. A dombság erős tagoltsága, lejtőinek változatos kitettsége, lejtésszöge és magassági elhelyezkedése erősen módosít

ja a növényzet általános képét, emiatt a területen az egyes növénytürsulások mozaikosan egymásba ékelődtek.

Magyarország növényföldrajzi beosztása szerint a térség az illír flóratartomány előillír flóravidekéhez tartozik. A Tolnai-hegyhát délnyugati része és a Völgység területe a mecseki flórajárás része, az ezekről északra elhelyezkedő tájrész pedig a külső somogyi flórajárásba tartozik.

A tájegység nyugati részén a zárt erdők zonális, extrazonális és edafikus türsulásai a meghatározóak. Kelet felé haladva a zárt erdőt fokozatosan erdőösszetevő váltja fel a keleti peremterületeken pedig már sztyepprétek is megjelennek.

A zonális erdőtürsulások közül az alacsonyabb területek jellemző erdőtürsulása a cseres-tölgyes, a magasabb dombsági térszíneken az illír jellegű gyertyános-kocsánytalan tölgyes.

Völgységben és Hegyhát déli részén e türsulásokban jellemzően sok az elegyfa-faj, a gyertyán helyett a legtöbb helyen – az illír hatás jeleként – az ezüst hárs jelenik meg. A ritkábban előforduló fajok közül említést érdemel a házi berkenye, cserjefajok közül a szintén itt előforduló szűrős- és a lónyelvű csodabogyó, és a farkasboroszlán.

Gyakoriak a szubmediterrán hatást jelző lágyszárú növények, mint például a pirítógyökér, bársonyos kakukkszegfű, szártalan kankalin. Az elegyes erdőkre jellemző fajok még az illatos hunyor, máj-

virág, erdei galaj. A védett növények közül viszonylag sok helyen megtalálható a bíboros kosbor és kardos madársisak.

Elősorban Kurd és Lengyel térségében, de néhol máshol is a hűvösebb, északias kitettségű domboldalakon extrazonális bükkösök is előfordulnak. Jellemzően a bükk nem tud uralkodóvá válni, ezért elegyes társulások jönnek létre, lágy szárú szintjük fajgazdag, általában az előzőekben felsorolt fajokkal. Bükkösben fordul elő Lengyel közelében a ritka csőrös nőszőfű.

A meredek oldalú völgyek alján, keskeny szűk vízmosásokban szurdokerdők találunk, aljnövényzetükben – a hűvös mikroklímának köszönhetően – helyenként hegyvidékekre jellemző növényritkaságokkal. Ezek a helyeken él a területen ritkán előforduló mogyorós hólyagfa, a farkasölő sisakvirág, vagy a nemrégiben előkerült díszes vesepáfrány.

A kiszélesedő völgyekben a patakot egykor a mainál valószínűleg nagyobb kiterjedésben szegélyezték égerligetek. Állományaik mára már összezsugorodtak, de még néhol fellelhetőek. A patakok menti mocsaras területeken még sok

A Hőgyész környéki erdők ritkasága a kardos madársisak

értékes faj megmaradt. Ilyenek például a közönséges rence, a forrásperje, a hússzínű ujaskosbor és a mocsári csorbóka.

Néhol a széles völgytalpakban üde gyertyános-kocsányos tölgyesek is előfordulnak. A Hegyhát északi részén ezekben él a fekete zászpa, a turbánliom, és magyar zergevirág. Kora tavasszal gypsintjüket szőnyegszerűen borítja be az odvas keltike, amit a helyiek cinedoniának hívnak. Megmaradt állományaik közül néhány erdészeti

szempontból is különösen értékes „szlavón” jellegű tölgyes.

A Hegyháton gyakran a Völgyességben ritkábban találunk a száraz dombtetőkön, déli kitettségű oldalakon melegkedvelő tölgyeseket. Ezek a társulások szintén értékes fajokat őriztek meg. Az itt előforduló fafajok közül ki kell emelnünk a szórványosan megjelenő olasz tölgyet, amely országos viszonylatban gyakorinak számít a térségben. A lágyszárúak közül a teljesség igénye nélkül meg kell említenünk a nagy ezerjófűvet, az erdei borkórót és a tarka nőszirmot.

Különösen nagy értéket képviselnek a Kisszékely és Nagyszékely környékén még megtalálható nyílt és zárt lösztölgyes erdőállományok. A tisztásokkal tarkított lösztölgyes erdők maradványállományai az erdőspusztá képviselői, amely hazánkban éri el elterjedésének nyugati határát. Mivel a lösztölgyesek mára már jelentős mértékben visszaszorultak, a Hegyhát északi részén még több helyen előforduló állománytöredékek ezért nemcsak tájegységi, de Kárpát-medencei viszonylatban is kiemelkedő értéket képviselnek. A lösztölgyesek fajai közül érdemes kiemelni az itt előforduló törpe mandulát, a gyakori pusztai szélfüvet, és a ritka szennyes ínfűvet.

A fátlan társulások közül a dombság északkeleti és keleti peremvidékén a sztyepprétek, a terület belsejében pedig a legettető állattartás miatt kialakult másodlagos jellegű löszgyepek fordulnak elő. Említésre érdemes a Szakadát község határában található néhány hektár kiterjedésű védett legelő, ahol kora ősszel virágzik ritka orchideafélnk, az őszi füzértkeres.

A Völgyesség löszgyepparadványain és útmenti részeit több helyen él még a tavaszi hérics a csillagöszirózsa és a kései pitypang.

Tolna megye löszös dombvidékeinek flóráját és vegetációját más tájegységekhez viszonyítva sokáig kevesen kutatták, így napjainkban is kerülnek elő új fajok a területről. A neves botanikusaink közül Kitaibel Pál kétszer is járt a területen. A 20. század elején Pillich Ferenc kutatta részletesen a Simontornya környéki erdők növény- és ízeltlábúvilágát. A kilencvenes években *Tolna megye védett növényei* címmel könyv jelent meg, amelynek szerzője Farkas Sándor. Az elmúlt két évtizedben Kevey Balázs, Horváth András, Kováts László, Tóth István Zsolt, Csiky János és Vas István kutatta a terület flóráját.

A vidék ősidők óta lakott terület, az emberi tevékenységek hatására a tájra eredetileg jellemző természetközeli vegetáció mára jelentősen átalakult, a térségnek csupán 10–30%-án találunk ilyen növénytársulásokat. A terület döntő részén szántókat találunk, az erdők részesedése alig több mint 20%-ra csökkent. Az erdők közel felét a kultúrerdők teszik ki, ezek főleg akácok, kisebb hányaduk fekete diós, erdei- és fekete fenyves. A természetszerű erdők jelentős része a múltbéli erdőgazdálko-

A pusztai meténg a lösztölgyesek és a közöttük mozaikosan megjelenő sztyepprétek növénye

dási gyakorlat miatt sarjeredetű, sok helyen eluralkodtak az elegyfajok, a potenciálisan tölgy termőhelyeket cserések foglalják el.

A vidék falvai körül általánosan jellemzőek a nagy kiterjedésű felhagyott szőlők és gyümölcsösök, amelyekben a legtöbb esetben idegenhonos fajokból álló fajszegény, bozotos vegetáció verődött fel. Néhol még találunk bennük idős gyümölcsfákat, amelyeknek a felkutatása, megőrzése és vegetatív szaporítása, sajnos még megoldatlan feladat.

Általánosan jellemző a dombvidékre az invazív lágy szárú és fás szárú növények megjelenése és terjedése az őshonos növényfajok rovására. Mára gyakorlatilag nem maradt olyan élőhely, ahol ne találnánk meg valamelyik jól ismert özönnövényt.

A jövőben fontos lenne a terület flórájának további kutatása, értékeinek felmérése, élőhelyvédelmi programok kidolgozása főként a ritka és érzékenyebb növényfajok és a tájra jellemző társulások megőrzésének érdekében.

Szöveg és kép: **Horváth Csaba**
erdőművelési és fahasználati
műszaki vezető,

Hőgyézi Erdészet, Gyulaj Erdészeti
és Vadászati Zrt.